

3. Варналій З.С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.

4. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

5. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я.А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти: зб. ст. за матер. міжнар. конф. – К.: Сансанга, 2001. – С. 141-142.

6. Мазаракі А.А. Інноваційний потенціал України: Монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2012. – 592 с.

7. Макогон Ю.В. Інноваційний розвиток країн як засіб забезпечення зростання глобальної економічної системи / Ю.В. Макогон, Т.С. Медведкін // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. пр. – Маріуполь: Вега-Принт, 2009. – С. 189–193.

8. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: Монографія / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2006. – 408 с.

9. Федулова Л.І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 63–81.

10. Денисов В.Т. Форсайт як формування загальнонаціонального середовища інноваційного стратегічного розвитку / В.Т. Денисов, О.С. Авдеева // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 3(27). – С. 20–23.

11. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка [Електронний

ресурс] / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька. – К.: НІСД, 2013. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/>.

12. Харазішвілі Ю.М. Проблеми інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки держави / Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь // Банківська справа. – 2015. – № 1 (133). – С. 3–21.

13. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.

14. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки України №60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

15. Качинський А.Б. Засади системного аналізу безпеки складних систем / А.Б. Качинський. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантик-інформ», 2006. – 336 с.

16. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: моногр. / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – 104 с.

17. Харазішвілі Ю.М. Адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України // Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь // Економіка України. – 2014. – № 5 (630). – С. 28–45.

18. Мірошніченко О.В. Економічна безпека України: стан і дослідження питання (погляд скрізь 20-річчя незалежності) / О.В. Мірошніченко // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 2. – С. 97–101.

19. Харазішвілі Ю.М. Вимірювання тіньового ВВП за допомогою функцій сукупного попиту та сукупної пропозиції / Харазішвілі Ю.М. // Економіка України. – 2007. – №1. – С. 57–63.

20. Харазішвілі Ю.М. Тіньова зайнятість та тіньова оплата праці в Україні: оцінки та прогнози / Харазішвілі Ю.М. // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – К.: НАУ, 2011. – № 4, т. 1. – С. 171–182.

С. Б. Холод
канд. техн. наук

С. М. Войт
д-р екон. наук
м. Дніпропетровськ

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ У СКЛАДНИХ САМОРЕГУЛЮЮЧИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ МЕЗОРІВНЯ

Постановка проблеми. З поглибленням процесів трансформації економічної системи значною мірою зростає необхідність у пошуках найбільш оптимальних варіантів між особових виробничих відносин і найбільш ефективних систем управління, що забезпечують входження у світову економічну систему. Природно, що головним критерієм ефективності управління, на основі якого розробляються різного роду варіанти такої трансформації, є отримання максималь-

ної вигоди при мінімізації економічних і соціальних витрат країни.

Традиційно, підвищення ефективності регіонального розвитку потребує теоретичних досліджень та практичних дій управлінців. Але біда в тому, що, як правило, вважається, що поняття «ефективність», в силу своєї загальної відомості, мов не потребує пояснень і конкретизації. Та бачите все це зовсім не так. В ряді випадків сучасності, відношення до цього по-

няття, як до чогось само собою уявляемого, виявляється надто некоректним для вирішення реальних управлінських задач. Мова йдеться про випадки, коли необхідно оцінити рівень ефективності управління територією регіону і його суб'єктами у сукупності в динаміці, чи у співставленні з іншими регіонами, де одних статистичних даних не досить.

Здійснити врахування цих проблем можливо лише завдяки розумінню, що все ж таки криється у цьому слові «ефективність», чим воно наповнене, яка його структура і яка цінність кожного із елементів його змісту. Для цього потрібні, і не один, критерії оцінки, що береться в основу кожного з них. Без такого розуміння поняття стану управління одного і того ж об'єкту, що управляється, може бути оцінено порівнювано, виходячи з цілей, впливу зовнішнього середовища, політичних факторів і думки керівництва, причому «за ієрархією».

Тут треба підкреслити, що теоретично визначене обґрунтування практично придатного критерію ефективності управління важливе не тільки для подолання можливих протиріччя в оцінці отриманих результатів, але і з точки зору розробки конкретних механізмів управління регіональним розвитком, націлених на те, щоб результати, що досягаються були прийнятні для всіх учасників процесу.

Аналіз інших досліджень та публікацій.

Питання, що пов'язані з підвищенням ефективності регіонального розвитку і оцінкою щодо управлінських дій при цьому, постійно знаходяться в зоні глибокої уваги вітчизняних і зарубіжних науковців і вчених. Так, М.Долішній, констатує необхідність розвитку суспільства за рахунок збалансованого розвитку території. Він вказує на потребу в існуючій оцінці економічного зростання на мезорівні, але при цьому не уточнює на якій підставі має здійснюватися ця оцінка [1]. А О'Салліван досконало вивчає варіанти ефективних та неефективних органів місцевої влади, але не розкриває при цьому критеріїв оцінки цих дій [2]. В. Симоненко викладає якісно теоретичні і практичні питання державної політики щодо регіонального розвитку, обґрунтовує її неефективність, але не дає визначення поняттю «ефективність» і які критерії її оцінки [3]. Д. Давидянц акцентує увагу на критеріях соціально-економічної ефективності, але розглядає їх у загальному вигляді, причому лише для макрорівня [4]. У більшості публікацій які присвячені цій проблемі, як правило, визначається лише важливе значення того чи іншого фактора в функціонуванні складових організаційної структури системи оперативного управління, наводяться відповідні приклади щодо практики їх застосування, але сутнісні зв'язки з організаційною тією чи іншою системою оперативного управління, її причино-наслідкові механізми до сьогодні у повному обсязі не розкриті ні в теоретичному, ні в практичному аспекті.

Звідси з'являються об'єктивні труднощі при організації адекватних досліджень щодо оптимізаційних моделей функціонування підсистем і елементів організаційних структур систем оперативного управління при проектуванні нових соціально-економічних систем. В свою чергу, ці обставини заважають використанню сучасних методів створення систем оперативного управління в умовах невизначеності та заважають використанню особливостей моделювання з викорис-

танням якісних і кількісних характеристик оперативного управління.

Наведене вище дає підстави стверджувати доцільність і актуальність науково-прикладного дослідження, результатом якого має бути визначення кореляції залежності «фактори-оргструктура».

Досвід досліджень у цьому напрямку стверджує, що поміж окремими факторами існують латентні (завуальовані) взаємозалежності, які, в свою чергу, теж потребують цільових досліджень. Квантифікація і визначення диверсифікаційних елементів оргструктури системи оперативного управління теж потребують значних за об'ємом і термінами спеціальних досліджень.

Мета роботи: розглянути і визначитись з основними тенденціями розвитку самих соціально-економічних систем, форм і методів оперативного управління і яке відображення ці тенденції отримають в основних характеристиках організаційних структур.

Основні результати досліджень.

По-перше, складність систем оперативного управління, у зв'язку з його багатофункціональністю, поряд з тим, що труднощі оперативного управління з часом завдяки зростанню коефіцієнта невизначеності середовища (ускладнення продукції, що випускається та технології її виготовлення, зростання рівня спеціалізації виробництва і розширення кооперації) буде зростати, а застосування матричних форм корпоративного управління, буде також допомагати зростанню його складності; все це проявиться у збільшенні об'ємів управлінських робіт, особливо тих, які потребують високої кваліфікації службовців; розширенні складу і багатофункціональності підсистем оперативного управління; збільшенні кількості зв'язків і взаємодії в самому механізмі системи оперативного управління, що в сукупності призведе до розширення організаційної структури і ускладнення самої системи оперативного управління.

По-друге, тип організаційної структури систем оперативного управління, у зв'язку з тим, що загальна конфігурація соціально-економічних систем (промислових підприємств, корпорацій, акціонерних товариств) буде змінюватися, оргструктура оперативного управління більш за все буде відповідати дивізіональній схемі. Але в рамках цієї загальної схеми можливе і велике різноманіття: у великих диверсифікованих структурах соціально-економічних систем можуть знайти притулок і окремі продуктові елементи із замкнутим циклом виробництва. Тож для оперативного управління такими структурами слід застосовувати класичні лінійно-функціональні оргструктури, а в багатопродуктових елементах соціально-економічної системи – проектно-програми.

По-третє, для середніх і деяких великих об'єднань з невеликою номенклатурою продукції, що випускається, може бути ефективним створення як продуктивних підсистем, так і функціонально-технологічних (як правило, допоміжних, забезпечуючи і обслуговуючих).

Наприклад, відомою великою електротехнічною фірмою Німеччини використовується оригінальна дивізіонально-матрична структура системи оперативного управління. Тут створені декілька продуктових відділень із замкнутим виробничим циклом, з широкою внутрішньою кооперацією: виробництво електротранспорту і обладнання для електростанцій; виробництво

електроприладів і засобів автоматики та зв'язку; серійне виробництво електромоторів і вимірювальної техніки; серійне виробництво побутової техніки.

По-четверте, функціональні підсистеми оперативного управління створені за видами діяльності: зовнішній ринок і внутрішнє підприємництво; розвиток техніки і технологій; фінанси; управління персоналом.

Наведена схема, безумовно, являється однією із самих гнучких і економічних. Але, в той же час, вона базується на досить високому рівні централізації оперативного управління і широкій спеціалізації операційного менеджменту, що створює надзвичайно велике навантаження на вище керівництво по координації усіх видів діяльності.

Аналіз показує, що при реалізації ефективних локальних і середньомасштабних нововведень доцільного характеру, в рамках такої оргструктури можливі надзвичайної складності труднощі як інформаційного характеру, так і загальнопромислового та операційного менеджменту.

По-п'яте, щодо ієрархії організаційних структур оперативного управління. Як правило, класичні дивізіональні і лінійно-функціональні структури розбудовуються по принципу трьохступеневої ієрархії. Вищим рівнем являється керівництво корпорації (об'єднанням, промисловим підприємством, акціонерним товариством) разом зі своїм штабним апаратом; середнім – керівництво окремими об'єктами складної соціально-економічної системи зі своїм функціональним апаратом; низовим рівнем – лінійне керівництво первинних ланок окремих об'єктів складної соціально-економічної системи.

В соціально-економічних системах диверсифікованого характеру кількість оргструктур і функціональних ланцюгів стає настільки великою, що для дотримання всіх норм управління потребується передбачити поміж вищим і середнім рівнем ієрархії проміжні координаційно-штабні рівні (групи менеджерів), що надає оргструктурі рівня чотириступінчатості.

Слід мати на увазі, що у зв'язку з великими об'ємами управлінських робіт і розширенням спеціалізації функціональних ланцюгів диверсифікації оргструктури, апарат середнього і нижнього рівнів ієрархії управління має також багатоступінчасту структуру операційного менеджменту.

По-шосте, створення систем оперативного управління на основі проектно-програмних організаційних структур, особливо щодо реалізації великомасштабних довгострокових нововведень з високим рівнем невизначеності, з точки зору сфери контролю вищого керівництва, призводить до збільшення кількості як елементів оргструктури так і кількості операційних менеджерів. У зв'язку з цим, більш всього, застосування матричних структур призводить до формування в явному чи неявному вигляді додаткового рівня оперативного управління. При цьому менеджери конкретних проектів будуть знаходитися на третьому і, навіть, нижньому рівні від вищого керівництва.

При чому, внутрішня структура проектів, в залежності від масштабів і складності, може бути також багатоступеневою. Тому поміж менеджерами проектів і відповідальними виконавцями, в таких випадках, вводяться координатори програм, а поміж відповідальними виконавцями і низовими ланцюгами може

знаходитися достатньо велика кількість операційних менеджерів.

По-сьоме, питання централізації прийняття оперативних управлінських рішень, фактором, що обумовлює збільшення норм управління для керівників вищого і середнього ступеню ієрархії, являється децентралізація прийняття оперативних управлінських рішень. Однак, можливості децентралізації звужуються у зв'язку зі спеціалізацією виробництва і диверсифікацією та нововведеннями, а також підвищенням рівня умов невизначеності під впливом зовнішнього середовища.

Ось чому у великих соціально-економічних системах, як правило, доводиться обходити можливості (чи необхідності) як повної централізації, так і максимальної децентралізації.

Найбільшу перевагу тут отримують варіанти часткової централізації – коли операційні управлінські рішення приймаються менеджерами середнього рівня ієрархії, а також методи розподільного прийняття оперативних управлінських рішень – коли на вищому рівні ієрархії затверджуються головні цілі (програми, проекти, бізнес-плани), основні їх обмеження і нормативи, на середньому рівні розробляється стратегія виконання і формуються технології нововведень, а на нижньому рівні – прямий операційний менеджмент.

Подібний підхід щодо централізації прийняття оперативних управлінських рішень використовується в оргструктурах систем оперативного управління складними соціально-економічними системами на основі проектів. Але для окремих проектів, які мають надзвичайну важливість, або є необхідність їх реалізації у скорочений термін і при обмежених ресурсах допускається і повна централізація оперативних управлінських рішень, не залежно від масштабів робіт.

По-восьме, питання диференціації керівництва. Оскільки загальні цілі складної соціально-економічної системи, якою є корпорація чи акціонерне товариство, промислове підприємство, (її місія) не змінюються, то структура керівництва на вищому рівні зберігається достатньо тривалий термін.

На середньому рівні ієрархії відбувається все більша і більша диференціація задач оперативного управління, збільшується число виробничих (виконавчих) і функціональних блоків та підсистем, у зв'язку з чим зростає кількість менеджерів, які мають відмінні риси характеру діяльності за відведеною їм роллю, орієнтацією на відповідальність, професійними і організаційними здібностями, ініціативним інтелектуальним потенціалом. При цьому збільшуються протиріччя інтересів і інтелектуального рівня, що викликає значні труднощі прямих контактів, ускладнюється система координації діяльності. Система оперативного управління розбалансується.

По-дев'яте, концентрація функціональної діяльності. Існує дві різноспрямовані тенденції. Для середніх за об'ємом соціально-економічних систем по мірі збільшення масштабу діяльності найбільш ефективним являється процес концентрації оперативного управління методом функціонального обслуговування з укрупненням спеціалізованих підсистем. У цих цілях ідуть навіть на підхід, за якого укрупнені управлінські ланцюги обслуговують навіть різноспрямовані елементи соціально-економічної системи.

Що ж стосується корпорацій із складною соціально-економічною системою, то зростання об'ємів управлінської діяльності призводить до значного збільшення функціональних підсистем. При цьому переваги спеціалізації поглинаються складнощами, що виникають завдяки складнощам багатоступеневої структури, погіршення зв'язків між елементами обслуговування, погіршення оперативності функціонального керівництва.

За такої ситуації переваги набуває розподіл організаційних структур і перепрофілювання спеціалізованих блоків в продуктивні елементи, або проблемно-орієнтовані підсистеми. Природно, що рамка дифузії визначається такими розмірами функціональних ланцюгів, за яких знов відтворюються переваги спеціалізації.

По-десяте, норми управління. Ми вже відзначали, що загальні тенденції зростання об'ємів управлінської роботи і розширення при цьому розподілу праці (кооперація труда) призводять до значного розгалуження сфери операційного контролю менеджерами середньої і вищої ланки ієрархії управління. Якщо при цьому намагатися зберегти традиційні норми управління, відбудеться надзвичайне збільшення ступінчастості ієрархічної структури всієї системи оперативного управління, що, природно, погіршить інформаційні потоки, а з ними і оперативність та надійність всієї системи управління.

В цілях уникнення такого стану, необхідно використовувати всі можливості, що дозволяють підвищити норми управління. Найбільш ефективними методами являється використання технічних засобів управлінського контролю і організаційно-інформаційних технологій, децентралізація керівництва, створення штабних і координаційних структур при керівниках вищого рівня ієрархії.

Враховуючи багатофакторність форм програмно-проектного оперативного управління, а також невизначеності, слід очікувати, що кількість організаційно-інформаційних підсистем, створених для оперативного управління проектами, кількість яких невизначено зростатиме, буде теж зростати лавиноподібно. Але ж природно, що можливості такого розвитку не можуть бути безкінцевими.

Незважаючи на той факт, що структури проектного оперативного управління мають тимчасовий характер, створення кожної із них з точки зору диференціації керівництва і розширення сфери менеджменту вищого рівня, рівноцінне створенню нових підсистем і підрозділів.

Менеджери проектів, забезпечуючи координацію всього ланцюга проблем і їх виконавців щодо досягнення визначених цілей, самі зацікавлені в контролі і координації.

А якщо згадати, що у матричних структурах виникає необмежена множинність сопідпорядкування, яке потребує надзвичайно оптимального розподілу відповідальності, регламентації процедур взаємодії, строгого контролю за використанням ресурсів і отриманими результатами, можливо визначити наскільки зростає складність організаційної структури при розширенні сфери проектного управління.

Одним із напрямків, які дозволяють досягти деякого компромісу (узгодженості), являється квантифікація і зміна параметрів організаційної структури системи оперативного управління, що дозволить скоротити кількість органів проектного управління групо-

вого типу, що об'єднує класи і види однорідних проектів.

Але і при цьому кількість проектів, які реалізуються водночас на кожному ієрархічному рівні організаційної структури системи оперативного управління і в кожній підсистемі по вертикалі має бути обмеженою.

По-одинадцять, координаційні органи оперативного управління.

Збільшення об'ємів координаційної роботи – одна з самих впливових тенденцій розвитку і диверсифікації організаційних структур систем оперативного управління сучасності. У зв'язку з цим більшість лінійно-функціональних менеджерів середнього і вищого рівня ієрархії не в змозі самотійно виконувати усі необхідні координаційні функції і змушені створювати для цього відповідні штабні структури.

Як відзначено вище, використання координаційно-штабних структур дозволяє значно збільшити норми управління і таким чином запобігти зростанню ступневої ієрархічності організаційних структур систем оперативного управління.

Але при цьому слід пам'ятати, що одна з найважливіших особливостей координаційних структур – це надзвичайно велика кількість функціональних ланцюгів щодо збору управлінської інформації, щодо контролю виконання робіт, щодо погодження управлінських рішень, які знаходяться на стадії підготовки.

У зв'язку з цим, при проектуванні і створенні структур координації, слід приділяти підвищений рівень уваги щодо регламентації процедур взаємодії лінійних і функціональних ланок, чітке методично-інструкційне забезпечення, максимальне використання інформаційно-обчислювальної техніки.

Важливими також являються ті обставини, які спонукають до розширення сфери проектного управління на матричній основі, що, у свою чергу, призводить до появи допоміжних координаційних структур, які мають бути об'єднані в упорядковану, строго субординаційну систему. При цьому роль таких підсистем як планово-підприємницька і виробничо-координаційна залишається керівною.

Координаційні функції можуть покладатися також на підрозділи, які традиційно їх не виконували, але при реалізації нововведень об'єктивно починають відігравати інтегруючу роль. В цілях назви таких підрозділів навіть з'явився новий термін – «пограничний відділ». При цьому мається на увазі якась група висококваліфікованих менеджерів, які в спромозі інтегрувати зв'язки усіх підрозділів соціально-економічної системи (корпорації, фірми, підприємства) із зовнішнім середовищем.

По-дванадцять, колегіальність керівництва.

Оперативне управління інноваціями в складних соціально-економічних системах потребує розширення колегіального прийняття рішень замість традиційного «єдиноначалія» на вищому та середньому рівнях ієрархії.

Як правило, середньомасштабні і тотальні проекти з широкою сферою впливу за основу мають складні довгострокові і оперативні рішення, що стосуються практично усіх сфер функціонально-господарської діяльності. природно, що навіть найвищої кваліфікації спеціалісти (менеджери), які керують проектами або спеціалізованими підрозділами, не можуть самотійно приймати управлінські рішення щодо проблем, які розв'язуються декількома підсистемами

складної соціально-економічної системи за умов невизначеності.

В цілях компетентного та оперативного погодження й прийняття управлінських рішень створюються при віце-президентах фірм чи замісниках генерального директора підприємства структури з дорадчими функціями, яким надається право підготовки і погодження оперативних управлінських рішень. Такі структури можуть створюватись і у головних менеджерів складних довгострокових програм і проектів. До складу цих органів залучаються тільки ті керівники і менеджери, які володіють необхідною компетенцією щодо розв'язання конкретних питань, пов'язаних з досягненням поставлених цілей. У більшості випадків колегіальні органи створюються як тимчасові і навіть по необхідності для рішення окремих складних питань. Самою важливою з маси організаційних проблем при створенні колегіальних органів прийняття оперативних управлінських рішень, являється можливість і мотивація забезпечення достатньої компетенції за мінімального складу учасників, а також високої відповідальності експертів за оптимальність їх оцінок згідно з невизначеністю умов.

Важливим засобом досягнення мети колегіальності прийняття оперативних управлінських рішень являється однозначне додержання правил і процедур колегіального обговорення, в основі якого є принцип: «Кожен має право на власне бачення природи і шляхів розв'язання тієї чи іншої проблеми», а також обов'язкове документування прийняття наслідкового рішення.

Немає підстав вважати по-іншому, ніж те, що диференціація управлінської системи щодо виконавців і розширення їх функцій призводить до подовження й ускладнення управлінських комунікацій.

За таких умов, в цілях забезпечення високої надійності системи оперативного управління, потребується формалізація та регламентація на основі оптимізації зв'язків, процедурний та документальний контроль – організаційна технологія оперативного управління; максимальне використання технічних засобів і інформаційних технологій.

В матричних структурах комунікативне навантаження на менеджерів проектів і відповідальних виконавців надзвичайно висока. В той же час, діяльність по реалізації нововведень, в свою чергу, викликає необхідність щодо спрощення та скорочення комунікацій при розширенні прямих контактів, у відхиленні від традиційних схем і процедур їх виконання.

Як бачите, тут суцільні протиріччя і дотриматися їх майже неможливо. Однак є можливість: чекати, що найбільш ефективним буде використання форм комунікацій, які притаманні організаційним системам.

Тож в першу чергу слід відмовитися від бюрократичної субординації ієрархії при наведенні зв'язків між спеціалістами і менеджерами нижчого рівня ієрархії і суміжних ланцюгів. При цьому слід мати на увазі, що розширення сфери прямих контактів, міжособових відносин відповідальних виконавців проектів поміж собою, а також з менеджерами вищих рівнів ієрархії значно роз неволить комунікації при збереженні достатньої надійності системи оперативного управління.

Важливим являється також перехід всюди, де тільки можливо, від директивного і регламентуючого управління до нормативного і індикативного, коли ви-

конавці в рамках поставленої мети і створених обмежень отримує більш високий рівень мотивації та ініціативи. Ефективним являється також принцип включення комунікацій тільки при виникненні відхилень від технології управління. В цих випадках при нормальному виконанні проектів і досягненні визначених цілей від виконавців не потребується ніяких спеціальних управлінських доказів і виходу на зв'язок.

Але, разом з тим, повинна постійно удосконалюватися техніка комунікацій, яка при необхідності могла б забезпечити прямий зв'язок з відповідальними виконавцями проекту в рамках соціально-економічної системи.

По-тринадцяте, ефективність організації систем оперативного управління.

Слід відмітити, що загального і універсального критерію, за допомогою якого можливо було б визначити ефективність оперативного управління, а також інновацій щодо удосконалення його організації, на сьогодні не існує у явному вигляді. А для аналізу систем оперативного управління прийнято користуватися деяким набором критеріїв, які тим чи іншим чином, опосередковано дають можливість мати уяву щодо їх ефективності.

Звичайно, перш за все, система оперативного управління складними соціально-економічними системами промислового комплексу вважається успішною (ефективною), якщо надаються можливості досягти поставлених (або спрогнозованих) цілей: отримано запланований прибуток, досягнуто кінцевого результату щодо випуску нової продукції і, при цьому, забезпечено достатній для неї ринок, активно, цілеспрямовано і ефективно використанні інвестиції в розвиток технології виробництва та ін. Але при цьому слід у максимальній можливості враховувати і вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів.

У більш глибокому аналізі критеріями, що дають можливість кількісної оцінки, можуть бути показники витрат на самоуправління або чисельність службовців, які зайняті в системі оперативного управління. Але абсолютними показниками для оцінки ефективності операційного менеджменту користуватися практично неможливо, у зв'язку з тим, що надзвичайно не просто визначити об'єм і якість управлінських процедур. Тож прийнято розраховувати відносні показники: долю витрат на технології операційного менеджменту в загальному обсязі реалізованої продукції чи, наприклад частку службовців, що зайняті в загальній кількості працюючих.

Але, найбільш об'єктивною характеристикою ефективності оперативного управління в економічному плані можна вважати показник, що характеризує (визначає) частку витрат на функціонування системи оперативного управління в загальному об'ємі реалізованої продукції чи отриманому об'ємі доходу. Цей показник має можливість порівнювати різні структури в корпорації, або ж аналізувати його динаміку у часі чи під впливом зовнішніх подразників. Але все це слід робити опосередковано щодо загальних досягнень корпорації.

Звичайно, відсутність методології і механізмів оперативного управління економічними процесами опосередковано з соціальними аспектами, а також кон'юнктура і напрямки організаційного розвитку соціально-економічних систем у сьогоденні, не дозволя-

ють розраховувати на термінові досягнення стабільності і спрогнозувати розвиток систем оперативного управління підвищеної економічної ефективності. Тим більш, що любий процес нововведень, маючи навіть обґрунтовані цілі, порушує цілісність функціональних процесів, що заважає взаємодіям як операційним менеджерам, так і технологічним процесам в цілому.

Викладені результати досліджень доводять, що врахувати ізольований, локальний і сумісний вплив факторів на організаційні системи оперативного управління складними соціально-економічними системами, визначає не щось інше, як створення моделі великих розмірів. А ця задача підвласна лише спеціалізованому науково-дослідним установам, а не користувачам. Так виникає ще одна задача – інтерпретації моделі оперативного управління.

На примітці ж існує ще одна група проблем, що носить досить принциповий характер, пов'язаний з неможливістю кількісного вираження усіх характеристик визначених факторів, що суттєво обмежує можливість кореляційного аналізу і використання його результатів при проектуванні організаційних структур систем оперативного управління.

Можливий шлях побороення вказаних труднощів ми вважаємо у використанні порівняно невеликого числа, але по можливості укрупнених контекстів із теоретично уявляємим якісним характеристикам визначених факторів, або групи факторів, які дозволяють у найбільшому ступені можливо мати уявлення щодо конкретних умов формування здатних до функціонування організаційних структур оперативного управління складними соціально-економічними системами.

Але перш за все умовимося: в якості основних узагальнюючих характеристик соціально-економічної системи досліджувати будемо її функціональні процеси і деякі риси поведінки, як господарюючого суб'єкта.

В умовах руху до інтенсивного інноваційного розвитку, за умов застосування соціально-економічних підходів, створення нових форм суспільного устрою, з високим рівнем самостійності і різними формами власності – ці фактори мають чи й не найважливіше значення.

Тож організаційні структури систем оперативного управління такими суб'єктами слід розглядати як кількісно і якісно визначену у часі і просторі сукупність елементів, функціонально-інформаційних зв'язків, а також оптимізація їх в управляючій підсистемі того чи іншого напрямку діяльності.

В нашому розумінні організаційна структура системи оперативного управління – це інтегрована характеристика усієї сукупності управляючих підсистем, а не її окремих компонентів. Вона розкриває сутнісні властивості та риси управляючої підсистеми складної соціально-економічної системи (корпорації, промислового підприємства та ін.). В той же час сама організаційна структура підсистеми оперативного управління ідентифікує деякі множинні параметри організаційної структури. Серед них основне значення мають характеристики уособлених організаційних форм (управлінських ланцюгів різних видів і їх організаційно оформлених агрегацій).

Якщо між функціонально спеціалізованими і структурно уособленими кватирками (органами, елементами) соціально-економічної системи визначається деякий стійкий порядок зв'язків, обумовлюючих

відносну стійкість системи як цілого, то сукупність виникаючих відносин разом з цими кватирками і визначає поняття організаційної структури.

Відомо також, що про організаційну структуру йде мова, коли в наявності неприродне походження кватирки і зв'язків поміж ними. Тобто, коли вони створені людьми усвідомлено в рамках деякої соціально-економічної системи. Ці обставини примушують нас шукати сутність організаційної структури соціально-економічної системи у зв'язках з суспільно-соціальним середовищем.

Ось тут і постає питання: яка ж функціонально-інформаційна характеристика притаманна тій чи іншій соціально-економічній організації?

Чи вона являється засобом підпорядкування людей однією людиною, або сукупності людей з метою реалізації визначеного чи бажаного для останніх результату?

Або, які виробничі відносини між ними?

Відносна стійкість й універсальність засобів соціальної взаємодії, що відбувається опосередкованими зв'язками поміж взаємодіючими елементами немов би підкреслює особливим чином його інтегруючу роль. Що немов би отримує силу над взаємодіючими частинами, в протиріччя реальної ведучої ролі людини у взаємодії.

Саме через це і завдяки цьому засоби нерідко опосередковуються нами в якості об'єкту, що має взаємне спілкування зі всіма його компонентами.

Завдяки цьому соціально-економічна система проявляється і сприймається не стільки як засіб, скільки як соціальна ціль, що створює взаємодіючі компоненти – людину і сукупність людей, що володіють засобами; засоби які впливають на людей; отриманий результат – ту чи іншу реальну соціально-економічну систему. Саме цим створюється нова форма існування сукупності людей.

Організаційні засоби ускладнюються і розвиваються паралельно з розвитком суспільства, а ж до самовідчування, коли з обох сторін взаємодії знаходиться одна й та ж сукупність людей, в одній і тій же формі прояву.

Ось чому дослідження процесів розвитку організаційних засобів і їх прояви і соціально-економічних системах являються найважливішою із передумов для визначення організаційних структур систем оперативного управління цими ж системами.

Звідси висновок: організаційна структура системи оперативного управління являється частиною (підсистемою) соціально-економічної системи у взаємозв'язках і взаємообумовленості.

Отже, перш ніж приступити до процесів проектування організаційної структури системи оперативного управління слід визначити закономірності оперативного управління і дати характеристику змісту функціональної діяльності. Для цього необхідно розкрити закономірності функціонального структурування процесами оперативного управління в соціально-економічних системах в рамках його спеціалізованих функцій. бо оперативне управління, як процес формування виробничо-господарської діяльності, проявляється не тільки на рівні системи в цілому, але й на всіх рівнях інтеграції відносин, що проявляються в рамках кожної цілеспрямованої економічної діяльності соціально-економічної системи.

В чому ж проявляється сутність і зміст функціональної економічної діяльності?

В літературних джерелах можна зустріти різні понятійні визначення функцій. Як таких, що відрізняються тим чи іншим чином одне від одного, так і повністю заперечуючи одне чи інше. Ми будемо дотримуватися того, що функція визначає ту роль, якої дотримується окрема соціальна інституція, або що виконує той чи інший соціальний процес у відношенні до цілого і визначає його ціль, місце або призначення.

Як бачимо, основним у цьому трактуванні є відношення між частиною і цілим, між підсистемою і системою, між системою і сукупністю систем. З цієї точки зору, функція характеризує (визначає) дану систему (підсистему) зовні, з позиції входження її у вищу систему ієрархії. Саме функція системи (підсистеми) і визначає місце останньої в навколишньому середовищі.

В той же час функція визначає і ряд особливих внутрішніх характеристик системи, але напрочуд, безпідставно зневажається дослідниками. Розкриваючи відношення «ціле – частина» функція детермінує зміст діяльності, дає перелік і послідовність дій, що необхідно виконати. Причому, разом з методами, прийомами і засобами, з конкретизацією результату, що треба досягти, виконуючи ту чи іншу процедуру, сукупність яких і визначає функціональну (організаційну) технологію. Отже, люба функція технологічна за процедурами дії, причому, уособлює в собі повний життєвий технологічний цикл: «від проекту – через процедурні терени – до результату».

Специфіка функцій любого рівня системи, підсистеми, сукупності систем полягає в тому, що як «ціле» вона не тільки об'єднує свої «частини» (елементи), але і відображає притаманне тільки їм смислове значення.

Таким чином функція перевтілюється у сукупну характеристику кожної системи (підсистеми), яка не являється абсолютно і детально репрезентативною при дослідженні системи в якості об'єкту оперативного управління.

Поглиблюючи дослідження, слід розглянути типову структуру любой цілеспрямованої діяльності сукупності людей в рамках спеціалізованих функцій.

Завдяки опосередкуванню (цілеспрямованню ініціативної економічної діяльності отримується сукупний результат: ідеальний чи реальний, але корисний для соціально-економічного цілого, спільноти людей чи окремої людини. В цілях отримання цього результату взаємодіють різні елементи (субстанції): люди, засоби і предмети праці, інформація, гроші, комунікації. Вони об'єднуються в єдине ціле за допомогою процесу відтворення цілісності, головним у якому є організаційно-інформаційні управлінські процеси.

Звичайно, і процеси оперативного управління і операційний менеджмент, як суспільно вигідна, цілеспрямована, спеціалізована, економічно-соціальна діяльність, включають ті ж самі складові, в тій чи іншій послідовності і кількості.

Таки чином, з одного боку, ми маємо діло з невизначеною сукупністю діючих елементів: люди, інформація, ресурси, результати її контактів з навколишнім середовищем. З іншого боку, ми маємо діло з процесами і процедурами, які виникають на основі поелементної взаємодії в рамках тої чи іншої діяльності.

Слід, однак, пам'ятати, що типові уособлення процесів, які ми назвали, не слід абсолютизувати, майже всі вони – це процеси відтворення:

- технічного фактора в системі оперативного управління;
- технологічного фактора в системі оперативного управління;
- соціального фактора в системі оперативного управління;
- економічного фактора в системі оперативного управління;
- інформаційного забезпечення в системі оперативного управління;
- організаційного фактора в системі оперативного управління;
- забезпечуючи процедур в системі оперативного управління;
- процедур обслуговування в системі оперативного управління;
- цілісності – об'єднання описаних процесів і їх виконавців в єдине ціле;
- управління сукупністю процесів системи оперативного управління – організаційна технологія операційного менеджменту;
- спеціалізованої функції щодо підтримання (збереження) цілісності організаційної структури оперативного управління.

Саме ця остання функція вимагає найбільшої уваги – спеціалізована функція по відтворенню цілісності системи оперативного управління. Вона проектується як в аспекті удосконалення – соціальні фактори, так і в контексті виконання – економічні фактори. При чому, в контексті виконання слід враховувати, що ця функція визначає характеристику процесів постановки цілей у самому загальному вигляді і процеси регулювання, як процедури реалізації (досягнення) цілей. В процесі цілеспрямування особливий наголос ставиться на функцію удосконалення, яка як правило виконується паралельно з виконанням всієї спеціалізованої функції. але особливо активізується в період створення забезпечуючої ієрархії цілей.

Під час реалізації сукупності управлінських процесів в деяких підрозділах і їх функціональному уособленні виникає ряд труднощів організаційного забезпечення. Переш за все ці труднощі пов'язані з протиріччями між необхідністю функціональної спеціалізації і інтеграцією – проблемою відображення (характеристики) конкретного об'єкту і в інтегруючому процесі оперативного управління. Це вимагає і спеціалізації в самій системі оперативного управління: формуються ланцюги (кватирки) за деяким критерієм функціонального уособлення відповідно із специфічною структурою самого управлінського процесу (сукупністю технологічних процедур). причому, з відображенням специфічної структури діяльності в контексті оперативного управління, а також цілісних організаційних створень (органів, елементів) і їх процесів функціонування.

Звідси виникає найголовніше питання сьогодення перед вітчизняною наукою управління – знайти способи оптимізації цих внутрішніх протиріч.

На наш погляд (ми вже про це говорили), є можливість його оптимізувати удосконаленням організаційної структури системи оперативного управління, інтегруючи тим самим функціональну уособленість.

Звичайно, при цьому слід враховувати і проблеми структурування, його оптимізацію при уособленні лінійних центрів керування як правило на верхніх рівнях ієрархії оперативного управління, що забезпечують оперативне керівництво, необхідно створювати центр особливих повноважень для розв'язання задач стратегічного розвитку. причому, авторитет цього органу повинен бути значно вищим, ніж авторитет звичайного штабного органу, незважаючи на те, що його створено, як раз, для допомоги вищому рівню ієрархії керівництва, без якого саме стратегічні плани розвитку не приймаються.

Окрім цього слід підкреслити необхідність оформлення у самостійний ланцюг сукупність координуючих функцій підрозділів (органів), що займають в ієрархії оперативного управління за своїм змістом і суттю особливе місце. Якщо вони, деколи і являються лише механічно складними сумами із різних ланцюгів.

І останнє, постає питання щодо поборення стихійності шляху формування і реорганізації елементів організаційної структури системи оперативного управління.

Історично так сталося, що процес реорганізації розпочинається, як правило, «знизу», а закінчується вже потім на самому «верху». Саме це часто являється причиною створення неправильної (не оптимальної) організаційної структури ієрархії підпорядкування. Причина таких підходів полягає в їх соціальності, у намаганні знаходження найменших соціальних напруг, що приводить до намагань знайти місце усім «старим» ланцюжкам, елементам, органам місце у «новій» організаційній структурі, що порушує процеси інтеграції останньої.

Але не можливо не враховувати і той фактор, що при проектуванні і створенні системи оперативного управління та її організаційної структури користуються і використанням типових рішень, блоків, підсистем. Бо вони обумовлюються набором типових функцій операційного менеджменту, використовуючи технологічні процедури, що притаманні оперативному управлінню, тобто функціонально уособлені.

У сьогоденні, при проектуванні конкретних організаційних структур систем оперативного управління, ми вважаємо, що слід керуватися наступними групами принципів вимог:

- по-перше, вимог, з «фізичною» характеристикою об'єкта оперативного управління, яка повністю залежить від рівня розвитку виробничих сил і виробничих відносин, а також середовища, в якому йому доведеться функціонувати: корпоративні, регіональні, державні і закордонні аспекти інтеграції;

- по-друге, обумовлених необхідністю інтегрувати даний об'єкт в середовищі відповідного соціального цілого і в сукупності загальної існуючої соціально-економічної формації;

- по-третє, вимог надійного виконання системного оперативного управління функцій досягнення заданого чи спрогнозованого результату (системна надійність).

Ці вимоги проходять через функції, що формально передумовлені організаційною структурою системи оперативного управління в цілому, а подальші їх витоки в необхідності надійних зв'язків людей і соціальних створень із заданими соціальними передумовами функціональної уособленості. Частина цих вимог віддзеркалює можливості самих соціальних елементів,

а частина – необхідність створення механізмів системи оперативного управління, які гарантують своїм стимулюючим впливом мотиваційні чинники поведінки людей;

- по-четверте, вимоги внутрішньої соціальності організаційної структури системи оперативного управління в широкому його розумінні по результату соціально-економічної діяльності. Наприклад, для промислових підприємств – по продукції, що випускається, по системі оплати праці і розподілі доходів, по підборі кадрів та їх професійній придатності у відповідності місцю використання, по інформаційному забезпеченню та ін.

- по-п'яте, вимоги економічної ефективності організаційної системи оперативного управління з позицій різних підходів за різних аспектів.

Природно, що всі ці вимоги не так вже й просто врахувати.

Але всі вони відтворюються в процесі ітеративної процедури уточнення цілей, функцій, в їх взаємозв'язку, що дозволяє відпрацьовувати оптимальне, або ж допустиме управлінське рішення щодо цільових функцій.

При цьому самі організаційні структури системи оперативного управління повинні відповідати цілому комплексу вимог:

- бути адекватними змінам у самих виробничих процесах;

- відповідати вимогам гнучкості і оптимальній адаптивності до змін в об'єктах, що управляються і під впливом зовнішніх подразників, забезпечуючи при цьому високий ступінь удосконаленості і надійності;

- відповідати умовам і принципам ієрархії, взаємозалежності і підпорядкування, забезпечуючи при цьому послідовність переходу від одного рівня ієрархії до іншого;

- забезпечувати пріоритети згідно типу, класу, характеру, роду і виду розв'язуючих завдань, створюючи умови для часткового або повного квантифікування і оптимізації відповідних процесів за рахунок безперервної синхронізаційної, паралельної і оперативної обробки інформаційних потоків;

- забезпечувати раціональний баланс прав і відповідальності в окремих ланцюгах системи оперативного управління, а також оптимальних комунікативних і ефективних зв'язків поміж них.

Все це у сукупності взаємозв'язків і взаємообумовлення визначає, що люба організаційна структура системи оперативного управління складною соціально-економічною системою являється, перш за все, характеристикою її соціальності, в якій віддзеркалюються всі основні, об'єктивно притаманні тільки їй ознаки і властивості. Всі ці положення обумовлюють найголовніший висновок, що досягнення відповідності між організаційною структурою і характерними рисами самої системи є основним принципом проектування нових і вдосконалення діючих систем оперативного управління складними соціально-економічними системами. Принцип, який потребує визначення всієї сукупності основних факторів і їх впливу на формування і розвиток не тільки організаційних структур систем оперативного управління, скільки на характер існування самих складних соціально-економічних систем.

Висновки. Розв'язання цієї задачі потребує розробки сучасної методології щодо одночасного ураху-

вання та вирішення соціальних та економічних питань в умовах великої кількості складних, взаємообумовлюючих взаємозв'язків. Такий підхід створить основу для розвитку соціально орієнтованої економіки, а його розвиток в подальшому дозволить казати про можливість переходу від політичної економії до соціальної економії. Виникнення необхідності такого переходу (зміни економічної парадигми) є об'єктивною необхідністю в більшості складних соціально-економічних систем мезорівня (в цьому випадку ми маємо на увазі у першу чергу економіки країн Західної Європи). Економіка України поки що знаходиться на етапі, коли про такий перехід говорити зарано, однак це пов'язано у першу чергу з відсутністю сучасного наукового обґрунтування та недостатнім розумінням неминучості такого переходу.

Список використаних джерел

1. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно / твори: у 3-х т. – К.: Логос, 2003. – 688 с.
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. – К.: Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / В.М. Гець, Л.В. Шинкарук, Т.І.

Артюмова та ін.; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 696 с.

4. Медведчук В.В. Гражданское общество: Украинский выбор / В.В. Медведчук. – М.: Логос, 2012. – 628 с.

5. Неокоторые аспекты выбора вектора интеграции Украины: монография / А.И. Амоша, И.П. Булеев, Н.Е. Брюховецкая и др. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2013. – 184 с.

6. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: науково-аналітична доповідь / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразьська та ін. / За заг. ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т екон. пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.

7. Перший стан модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Клішов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.

8. Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу: монография: [в 2-х томах] / [И.П. Булеев, В.И. Дубницкий, МП. Войнаренко и др.]; под общ. ред. В.И. Дубницкого и И.П. Булеева; ИЭП НАН Украины; ДЭГИ; АЭН Украины. – Донецк: Юго-Восток, 2011.

Д. В. Чигарьов
м. Маріуполь

СУТНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Вкрай важливим завданням у теперішніх реаліях бізнес-середовища, що склалися під впливом політичної нестабільності, напруженості зовнішніх відносин із торговельними партнерами близького і дальнього зарубіжжя, що впливає на фінансову стабільність, економічну безпеку як країни в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, на соціальну захищеність усіх верств населення, є розробка адекватних заходів забезпечення і підтримки ефективного розвитку промислових підприємств у стратегічному напрямі із пристосуванням до зовнішніх умов функціонування.

Аналіз останніх публікацій. Необхідність ефективного розвитку підприємницьких структур закріплено у Господарському кодексі України [1]. У даному нормативно-правовому документі акцентується увага на розвитку підприємництва як через забезпечення соціальної спрямованості господарювання, гармонізацію з іншими економічними системами, так і через підвищення ефективності суспільного виробництва. Крім цього ефективність функціонування і розвитку суб'єктів господарювання регламентується основними напрямами економічної політики держави, а саме: забезпеченням ефективного використання коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, досягненням ефективного готівкового обігу у межах грошово-кредитної політики держави [1, ст. 10]; забезпеченням ефективного використання природних ресурсів [1, ст. 152]; створенням

умов для ефективною мобілізації та розміщення суб'єктами господарювання фінансових ресурсів [1, ст. 166] та іншими економічними, технічними, технологічними, організаційними заходами у процесі виробництва і розподілу матеріальних цінностей.

Порівняно із проблемами залучення інвестиційних ресурсів, розвитку інновацій, забезпечення екологічної безпеки проблема управління ефективністю діяльності промислового підприємства є не новою. До проблем, пов'язаних із ефективністю здебільшого звертаються науковці і практики [2-32] у періоди кризи та необхідності розвитку у післякризовому періоді, оскільки саме у цей час, як ніколи, постає потреба у ефективних антикризових заходах, у ефективних механізмах боротьби за відновлення конкурентних ринкових позицій, у ефективних інструментах впливу на стан руху матеріальних і грошових коштів, на відновлення ділової активності, платоспроможності, стійкості, рентабельності діяльності.

Однак потребують подальшого дослідження питання щодо визначення характерних особливостей формування ефективності діяльності промислового підприємства у сучасних складних реаліях ведення бізнесу.

Метою роботи є теоретичне узагальнення сутності ефективності діяльності суб'єкта господарювання в сучасних умовах господарювання.

Основний матеріал. На основі аналізу літературних джерел сучасної наукової періодики, економіч-